

คู่มือ

การเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอก
เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน

โดย

วรเชษฐ์ ไทอิน และคณะ

คู่มือนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานวิจัยแห่งชาติ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ 2562

คำนำ

คู่มือการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชนเล่มนี้ เป็นผลจากการทำ
โครงการวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภายใต้ชุดโครงการวิจัยอารักขสัมปทาเพื่อการดำรง
อยู่และการส่งเสริมพัฒนาประเพณีของชุมชนภาคอีสานตอนล่าง โดยได้รับทุน
สนับสนุนจากสำนักงานวิจัยแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562

ผู้วิจัยและคณะขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้
ตรวจสอบความเรียบร้อยให้คำแนะนำในการตรวจสอบแก้ไขปรับปรุง
ข้อบกพร่องของคู่มือนี้ให้มีความสมบูรณ์และสำเร็จลุล่วงด้วยดี

วรเชษฐ์ โทอิน และคณะ
ผู้จัดทำ

สารบัญ

คำนำ	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์ของคู่มือ	2
1.3 ขอบเขตของการประยุกต์ใช้คู่มือ	2
1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับ	3
บทที่ 2 องค์ความรู้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกจังหวัดยโสธร	4
2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก	4
2.2 ความสำคัญของข้าวตอก	8
2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก	10
2.4 การแห่มาลัยข้าวตอกของจังหวัดยโสธร	12
บทที่ 3 การเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก	
เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี	15
3.1 เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนที่เสริมสร้างคุณค่า ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี	15
3.2 แนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี	15
3.3 รูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี	18
3.4 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติม	20
บทที่ 4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	21
4.1 บทสรุป	21
4.2 ข้อเสนอแนะ	26
บรรณานุกรม	28

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ถือว่าเป็นเทศกาลประเพณีที่มีแห่งเดียวในโลก ซึ่งชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับประเพณีนี้เป็นอย่างมาก ก่อนวันมาฆบูชาหนึ่งวันชาวบ้านจะนำพวงมาลัยมารวมกันที่จุดนัดหมาย เสร็จแล้วจะมีการนำพวงมาลัยมาแห่รอบเมืองเป็นขบวนที่สวยงามเป็นที่น่าตื่นตาตื่นใจของผู้ชมเป็นอย่างมาก และขบวนแห่มาลัยข้าวตอกจะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ หลังจากนั้นก็นำมาลัยข้าวตอกไปถวายที่วัดประจำหมู่บ้านของตน ซึ่งทางวัดก็จะนำพวงมาลัยข้าวตอกของญาติโยมไปแขวนประดับประดาไว้บนศาลาการเปรียญเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยเทศบาลตำบลฟ้าหยาดจะเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดงานโดยจะให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณให้แต่ละชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่สนใจในการจัดทำมาลัยข้าวตอกมาแสดงและประกวดแข่งขันกัน ซึ่งชุมชนในตำบลฟ้าหยาดทุกชุมชนและหน่วยงานราชการที่อยู่ในอำเภอมหาชนะชัย จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดพวงมาลัยข้าวตอกและเข้าร่วมขบวนแห่เป็นประจำทุกปี การแห่มาลัยข้าวตอกจึงเป็นประเพณีอันดีงามของชุมชนที่เน้นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และเน้นการสร้าง ความสามัคคี ความสามัคคี ให้เกิดกับผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี จึงได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในปัจจุบัน

ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก โดยเน้นให้ทุกภาคส่วนในชุมชนได้เล็งเห็นคุณค่าของประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงการต่อยอดประเพณีให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ประจําภูมิภาคอีสาน อันจะนำมาซึ่งความเจริญทางด้านสังคม ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และด้านระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่น รวมทั้งจะเป็นกระบวนการจรรโลงจิตใจ การอนุรักษ์สืบสานไว้ซึ่งประเพณีอันดีงามของ

ท้องถิ่น ผู้วิจัยและคณะจึงได้นำผลการวิจัยมาจัดทำคู่มือประกอบการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน โดยบูรณาการให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนนวัตวิถีท้องถิ่นโดยผ่านกระบวนการด้านวัฒนธรรมประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกของชาวจังหวัดยโสธร ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของคู่มือ

ในการจัดทำคู่มือการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน ผู้จัดทำและคณะได้กำหนดวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1.2.1 เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกของจังหวัดยโสธร

1.2.2 เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี

1.2.3 เพื่อเสนอรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น

1.2.4 เพื่อเป็นคู่มือในการจัดอบรมสัมมนาและเผยแพร่ประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน

1.3 ขอบเขตของการประยุกต์ใช้คู่มือ

ในการจัดทำคู่มือครั้งนี้ ผู้จัดทำและคณะได้กำหนดขอบเขตสำหรับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนประกอบด้วย

1.3.1 กระทรวงมหาดไทย กรมการพัฒนาชุมชน

1.3.2 กระทรวงวัฒนธรรมและวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร

1.3.3 กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

1.3.4 ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดยโสธร

1.3.5 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

1.3.6 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.3.7 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์
ยโสธร

1.3.8 โรงเรียนและสถานศึกษาต่างๆ

1.3.9 ชุมชนต่างๆ และประชาชนผู้ที่มีความสนใจทั่วไป

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.4.1 เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของ
จังหวัดยโสธร

1.4.2 ได้แนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก
เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี

1.4.3 ได้รูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่มาลัย
ข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี ที่สามารถนำมา
ประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น

1.4.4 ได้ใช้เป็นคู่มือในการจัดอบรมสัมมนาและเผยแพร่ประเพณีแห่
มาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนวัตวิถีชุมชน

บทที่ 2

องค์ความรู้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกจังหวัดยโสธร

2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก

ในช่วงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “มาฆบูชา” ก็จะมีประเพณีท้องถิ่นที่ทรงคุณค่าอย่างหนึ่งของชุมชนชาวบ้านฟ้าหยาดและชุมชนในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ตามที่ชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติติดต่อนี้เนื่องกันมาอย่างยาวนาน คือ “บุญพวงมาลัยข้าวตอก” หรือ “ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก” ซึ่งจะมีการนำข้าวตอกและดอกไม้ไปถวายเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณกาล ซึ่งชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย และส่วนราชการของจังหวัดยโสธร ได้จัดให้มีกิจกรรมประเพณีนี้ขึ้นในทุกๆ ปี ในช่วงวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 โดยได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกมีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก

พระสุตตันตปิฎก ในบทปรินิพพานสูตร อธิบายถึงดอกไม้ชนิดหนึ่ง ชื่อว่า “ดอกมณฑารพ” เป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์บนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีความสวยงามและมีกลิ่นหอมเป็นพิเศษ เมื่อถึงกาลเวลาที่ดอกมณฑารพจะเบ่งบานและร่วงหล่นก็ด้วยเพราะเหตุการณ์สำคัญๆ เท่านั้น กล่าวคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน จาตรุงคสันนิบาต และทรงแสดงพระธรรมจักร กัปวัตตสูตร เท่านั้น ดอกมณฑารพจึงจะร่วงหล่นลงมายังพื้นโลกมนุษย์ ครั้นเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินาราหรือกุสินคร ดอกมณฑารพนี้ก็ได้ร่วงหล่นลงมาทั้งก้านและกิ่ง เปรียบเหมือนความเสียอกเสียใจ พี่ไร้วันทต่อการเสด็จดับขันธปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมถึงเหล่าพระภิกษุผู้ได้ชื่อว่าอรหันตชีนาสพทั้งหลาย ทั้งนี้ด้วยการเสด็จดับขันธปรินิพพานได้แพร่ขยายออกไปในหมู่เหล่าข้าราชการและประชาชนทั้งหลายได้พากันมาถวายสักการะพระบรมศพของสมเด็จพระสัมมาสัม

พุทธเจ้า อีกทั้งยังได้พากันเก็บเอาดอกมณฑารพที่ร่วงหล่นลงมาเพื่อไปสักการบูชาและระลึกถึงพระพุทธรูปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเวลาเปลี่ยนไปดอกมณฑารพที่เก็บมาเพื่อสักการะก็เริ่มเหี่ยวแห้งและหมดไปเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระปริสุทธิคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งการระลึกถึงเหตุการณ์ในวันสำคัญต่างๆ พุทธศาสนิกชนจึงได้พากันนำเอาข้าวตอกมาสักการบูชาแทนดอกมณฑารพ ทั้งนี้ เพราะถือว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีทรงคุณค่าและเป็นของสูงที่มนุษย์จะขาดเสียไม่ได้ การจัดข้าวตอกและดอกไม้้นำไปถวายเป็นพุทธบูชา มีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่เมื่อไหร่ นั้น ยังไม่เป็นที่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ก็สันนิษฐานและเชื่อกันว่าในครั้งปฐมกาล จะนิยมใส่พานไว้โปรยในเวลาที่จะพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ต่อมาจึงมีการนำมาประดิษฐ์ตกแต่งในรูปแบบต่างๆ ที่เห็นว่าสวยงามตามกำลังศรัทธาและถือว่าการประดิษฐ์ มาลัยข้าวตอกขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

2. ความหมายของมาลัยข้าวตอก

พวงมาลัยข้าวตอกที่ประดิษฐ์เป็นพวงมาลัยเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแทนดอกมณฑารพที่ทำด้วยข้าวตอกหรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “ข้าวตอกแตก” นั้น ชุมชนชาวบ้านฟ้าหยาตจะทำจากข้าวเปลือกที่คั่วให้แตกออกเป็นดอกสีขาว โดยใช้ข้าวเปลือกใหม่ๆ ที่ผึ่งแห้งสนิทแล้วมาคั่วกับไฟอ่อนๆ ให้ร้อนเสมอกันทั่วกัน เมื่อความร้อนถึงขีดหนึ่งแล้วเนื้อในของเมล็ด จะขยายและบานออกแล้วดันเปลือกข้าวให้ขาดจากกัน เมื่อฝัดเอาเปลือกทิ้งก็จะได้ข้าวตอกไว้ใช้ในการทำพิธีต่างๆ หรือนำมาปรุงเป็นอาหารอื่นๆ ตามตำหรับอาหาร หวาน คาวของไทยก็ได้ ข้าวตอกเป็นข้าวที่ขยายเมล็ดออกบานมีสีขาว เก็บไว้ได้นานไม่บูดเน่าเสียง่าย จึงถือว่าข้าวตอกเป็นสิ่งมงคล ที่ใช้ในการทำพิธีมงคลใช้โปรยรวมกับดอกไม้และเงินทองเป็นเคล็ดว่าให้รุ่งเรืองเฟื่องฟูขยายออกได้เหมือนข้าวตอกแตก

3. มูลเหตุของการเกิดเป็นพวงมาลัยข้าวตอก

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนบ้านฟ้าหยาตและชุมชนใกล้เคียงในเขตพื้นที่ของอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มานับ 100 ปีเศษ ซึ่งวัดหอก่องกับชาวบ้านได้ร่วมกันถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานโดยถือคติการทำบุญเดือน 3 คือเป็นวันเปิดเล่า (ยุ่งฉาง) ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จะเป็นวันที่ชาวอีสานถือปฏิบัติสืบทอดกันมา กล่าวคือเมื่อถึงวัน

เปิดเล่าข่าว ชาวอีสานถือคติการทำบุญทำทานก่อนซึ่งนั่นหมายถึงการที่ชาวบ้านจะต้องถวายทานให้พระภิกษุ-สามเณร และนักบวชผู้ทรงศีลให้ได้ฉันทก่อนหรือถวายวัดก่อนทุกครั้ง ถือว่าเป็นมหากุศลอย่างมาก ดังนั้น ด้วยสาเหตุแห่งการยึดถือคตินี้ประการหนึ่งชุมชนชาวบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร จึงได้พัฒนาพวงมาลัยที่ทำจาก “ดอกไม้ม้า” มาเป็นพวงมาลัย “ข้าวตอกแตก” โดยถือคติธรรมทางพระพุทธศาสนาตามนัยยะดังต่อไปนี้

1) เมื่อครั้งสมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพระพุทธเจ้าได้เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมาเทศน์โปรดพระมารดานั้น เหล่าเทพดาทั้งหลายต่างก็พากันแสดงความสักการะ ความชื่นชมยินดีปรีดาต่อพระองค์โดยการโปรยข้าวตอก ดอกไม้ม้าเป็นพุทธบูชา จึงถือว่าการโปรยข้าวตอกนับว่าเป็นพุทธบูชาอย่างหนึ่ง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

2) เมื่อสมัยพุทธกาลในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า “กัสสปะ” ได้มีชาวนาพี่น้องสองคนได้ทำนาร่วมกัน ครั้นเมื่อข้าวที่ปลูกได้เจริญงอกงามจนออกรวงเป็นเมล็ดข้าวที่มีน้ำนมข้าว รวงข้าวมีเมล็ดอ่อนภายในเมล็ดข้าวที่มีสีข้าวอยู่ข้างในก่อนที่จะข้าวจะสุกเหลืองอร่าม ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ข้าวน้ำนม” ฝ่ายน้องชายอยากจะทำข้าว “มธุปายาส” ถวายแด่พระสงฆ์ซึ่งมีพระมหากัสสปะพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน ส่วนด้านพี่ชายก็ไม่ยอมอนุญาตให้น้องทำบุญทำทาน ดังนั้น พี่น้องทั้งสองจึงเกิดความขัดแย้งและทะเลาะกันเรื่อยมาจนเป็นเหตุให้แบ่งที่นาทำกินกันตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ในกาลเวลาต่อมาฝ่ายน้องชายได้นำข้าวไปถวายทานแด่พระสงฆ์ จำนวน 9 ครั้ง (ส่วน) ตลอดฤดูกาลทำนา ดังนี้

(1) ถวายทานเมื่อข้าวเป็นน้ำนมโดยทำเป็นข้าวมธุปายาส

(2) ถวายทานเมื่อข้าวมีเมล็ดยังไม่มากและพอเหมาะที่จะทำเป็นข้าวเฒ่า

(3) ถวายทานเมื่อเริ่มลงสู่ฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในนา

(4) ถวายทานเมื่อเริ่มจักตอกข้าว (ตอกที่มีดข้าวที่เกี่ยวเสร็จ) คือ ช่วงจะเริ่มการเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นลาน

(5) ถวายทานเริ่มมัดฟ่อนข้าว (มัดรวงข้าว)

(6) ถวายทานเวลาปูลอมจะตีข้าว (ก่อนนวดข้าว)

(7) ถวายทานเวลาขนข้าวขึ้นสู่เล่า (ยุ้งฉาง)

(8) ถวายทานเวลาคุณลาน (พิธีกรรมบุญคุณลาน)

(9) ถวายทานเวลาเปิดเล่า (ยุงฉาง)

จากการที่น้องชายได้นำข้าวไปถวายทาน จำนวน 9 ครั้ง แต่พระภิกษุสงฆ์ดังกล่าว ส่งผลให้น้องชายได้รับอาณิสสแห่งการทำทาน โดยได้ตั้งความปรารถนาของตนไว้ว่า “การอุบัติขึ้นของพระศาสดาโคตมะในพระพุทธศาสนาของอนาคตกาลข้างหน้านี้ ขอให้ตนได้เป็นผู้ที่รู้ ผู้เห็นธรรมก่อนผู้อื่นใดด้วยเทอญ” ดังนั้น การทำบุญทำทานเกี่ยวกับข้าวจึงส่งผลให้น้องชายได้เกิดชาติใหม่เป็น “พระอัญญาโกณฑัญญะ” และเป็นผู้รู้ ผู้เห็นธรรมก่อนบุคคลอื่นๆ และได้บวชในพระพุทธศาสนาของพระสมณะโคตมเป็นรูปแรก ดังนั้น ตามโบราณประเพณีของชาวอีสานเมื่อมีการขนข้าวเปลือก ขึ้นเล่า (ยุงฉาง) ของตนแล้วชาวบ้านจะแยกข้าวเปลือกบางส่วนใส่กระสอบหรือกระเชอ เอาไว้สำหรับดำกิน โดยการกะให้พอดีกินจนถึงวันเปิดเล่าข้าว กล่าวคือเมื่อเอาข้าวขึ้นเล่าและทำบุญสู่ขวัญข้าวเสร็จแล้ว ผู้คนในสมัยโบราณจะปิดเล่าข้าวไว้และจะเปิดอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำมาดำกินในช่วงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ หรือวันมงคลอื่นๆ (ทั้งนี้แล้วแต่ท้องถิ่นนิยม) สำหรับชาวชุมชนบ้าน ฟ้ายาต อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ได้กำหนดเอาก่อนวันมาฆบูชา 1 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันเปิดเล่าข้าวและร่วมกันทำบุญตักบาตร ตลอดจนการทำบุญกุศลต่างๆ เพื่อเป็น พุทธบูชา และเพื่อความเป็นสิริมงคล สำหรับประเพณีการจัดข้าวตอกดอกไม้ไปถวายเป็นพุทธบูชา นั้น ชุมชนชาวบ้านฟ้ายาตได้มีการปฏิบัติกันสืบกันมาเป็นประจำทุกๆ ปี โดยในตอนแรกการนำข้าวตอกดอกไม้มาใช้เป็นพุทธบูชา นั้น จะนำใส่พานแล้วโปรยเวลาพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ต่อมาได้มีการคิดประดิษฐ์ทำพวงมาลัยโดยการนำข้าวตอกแตกมาตกแต่งให้เกิดมีความประณีตสวยงามยิ่งขึ้น ด้วยการร้อยข้าวตอกเป็นพวงคล้ายกับพวงมาลัย ดังนั้น จึงนิยมเรียกกันว่า “พวงมาลัยข้าวตอก” และได้มีวิวัฒนาการ หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การทำพวงมาลัยข้าวตอกให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น บางทีก็ใช้ดอกไม้พลาสติกและลูกปัดมาร้อยผสมผสานเข้าไปด้วยเพื่อให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น

2.2 ความสำคัญของข้าวตอก

ชุมชนชาวบ้านฟ้าหยาดและชุมชนใกล้เคียงในเขตพื้นที่ของอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ได้ให้ความสำคัญกับการทำมาลัยข้าวตอกเพื่อเป็นพุทธบูชาแทนดอกไม้ (แต่ในครั้งสมัยโบราณใช้ร่วมกันทั้งสองอย่าง ดังที่เคยได้ยินอยู่เสมอจากคนเฒ่าคนแก่ที่กล่าวว่า “ข้าวตอกดอกไม้” เป็นต้น) ทั้งนี้ เพราะชุมชนได้รับการปลูกฝังทางด้านจิตวิญญาณ ให้เกิดความศรัทธาด้วย การบูชาคุณพระรัตนตรัย ข้าวตอก ดอกไม้ และรูปเทียนถือเป็นเครื่องสักการบูชาของชาวบ้านมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนิยมใช้สักการะเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามความเชื่อในฐานะที่เป็นชาวพุทธ เครื่องบูชาเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่น้อมไปถวายเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ ตามที่ตนปรารถนา นอกจากนี้แล้ว ข้าวตอกยังบ่งบอกคุณลักษณะพิเศษตามทัศนะของบุคคลในห้องถือนั้นๆ ข้าวตอกจะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งตามภาษาบาลี ว่า “ลาข” (อ่านว่า ลา-ชะ) ข้าวตอกมีประวัติภูมิหลังหรือความเป็นมาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือธรรมบทแปล (ฉบับภาษาไทย) ว่า ในสมัยครั้งพุทธกาลได้มีหญิงทาสี (คนรับใช้) เป็นผู้ที่มีความปรารถนาที่จะถวายข้าวตอกเพื่อบูชาแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง นางทาสีได้น้อมนำข้าวตอกไปถวายแล้วอธิษฐานจิตที่เป็นกุศลเจตนา และด้วยอานิสงส์ผลบุญแห่งการทำทานด้วยข้าวตอกของตน จึงทำให้นางทาสีมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยปีติสุข เกิดปัญญา ขึ้นโลกุตระธรรม ดังนั้น ข้าวตอกจึงได้มีการเปรียบเทียบกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์หรือตำนานแห่งความเชื่อ ดังนี้

1) คุณลักษณะของข้าวเปลือกที่ถูกควั่นจนแตกออกมาเป็นดอกสีขาวบริสุทธิ์นั้น ตามทัศนะนี้เปรียบได้ดังกับความแตกฉาน รอบรู้ของผู้มีปัญญา

2) คุณลักษณะของข้าวตอกที่มีสีขาวเปรียบดังความบริสุทธิ์ผุดผ่อง เช่นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีพระปัญญาธิคุณ ปรีสุทธิคุณ และมหากรุณาธิคุณ

3) คุณลักษณะของข้าวตอกที่มีลักษณะแบ่งบานและแผ่กระจายออกไปตามทัศนะนี้เปรียบได้ดังพระคุณของบิดา มารดา และพระคุณของครูบาอาจารย์ที่มีความเมตตาต่อลูกหลาน และต่อมวลลูกศิษย์ และดั่งน้ำพระหฤทัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เมตตาต่อเหล่าเวไนยสัตว์ ที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนให้เป็นผู้บริสุทธิ์ตามพระองค์

4) คุณลักษณะของข้าวตอกที่คั่วแล้วมีลักษณะแตกเป็นดอกที่แบ่งบาน มีสีขาวบริสุทธิ์ ทิศนี้เปรียบเสมือนบุคคลผู้ผ่านการอบรมบ่มนิสัยมาแล้ว กว่าที่จะแบ่งบานและมีสีขาวได้ ต้องผ่านการเอาใจใส่ในกรรมวิธีต่าง ๆ ข้าวตอกจึงเปรียบคุณลักษณะพิเศษของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรม มาอย่างดี

ดังนั้น เมื่อพิจารณาในด้านมุมมองของพิธีกรรมและประเพณีท้องถิ่นจะพบว่า จุดประสงค์ประการหนึ่งของการบูชาด้วยมาลัยข้าวตอกนับว่าเป็นกุศโลบาย อย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในจิตใจของตนจนกลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริงและควรบูชาในสิ่งที่ควรบูชา พระพุทธศาสนามุ่งสอนให้มีการสักการบูชาเพื่อผูกใจไว้ในคุณธรรมอันสูงส่งซึ่งหมายถึงการระลึกถึงคุณงามความดีของตนเองและบุคคลอื่นอยู่เสมอ จึงจัดเป็นประเภทที่ควรบูชา นอกจากนี้ ในขนบธรรมเนียมประเพณีไทยครั้งโบราณยังนิยมใช้ข้าวตอกในการประกอบพิธีกรรม ต่างๆ อยู่มากมาย เช่น

1) พิธีเอาเด็กลงเปล จะทำสืบทอดกันมาจากทำพิธีโกนผมไฟ การประกอบพิธีเอาเด็ก ลงเปล ต้องเตรียมข้าวตอก ข้าวเปลือก ถั่วเขียว งา เมล็ดฝ้าย อย่างละ 1 กำมือ ใส่ถุงแพรวไว้ นอกจากนั้นยังมีหินบด ฟักเขียว 1 ผล มะพร้าว 2 ลูก ฟักเขียวทาแบ่งขาวทั้งผล ส่วนมะพร้าวจะทาสีขาวลูกหนึ่ง สมมติให้เป็นมะพร้าวเงิน อีกลูกทาสีทอง สมมติให้เป็นมะพร้าวทอง เมื่อถึงการทำพิธีให้เอาถุงต่างๆ ที่เตรียมไว้นั้นวางลงในเปลก่อนแล้วเอาบายศรีปากชามใส่ในชั้นข้าว (คำว่า “บายศรีปากชาม” ใช้เป็นเครื่องตั้งประธานในหมู่เครื่องสังเวทหรือเครื่องเชิญขวัญ) ปักแวนเวียนเทียน และเครื่องกระยาบวด 1 สำหรับ (คำว่า “กระยาบวด” ประกอบด้วยคำว่า กระยา หมายถึง อาหาร ข้าว หรือของกิน กับคำว่า “บวด” กระยาบวดหรือเครื่องกระยาบวดคืออาหารที่ไม่ใช่ของสดของคาว) ให้ญาติพี่น้องนั่งล้อมเด็กเป็นวง เจิมหน้าเด็กด้วยแป้งกระแจะ ตักน้ำมะพร้าวอ่อนให้เด็กดื่มพอเป็นพิธี จุดเทียนในแวน 3 แวน ยกขึ้นอวยพรชัยให้แก่เด็ก 3 ทน ทำพิธีเวียนเทียนอวยพรให้มีความสุขแล้ว ยกเด็กลงเปลต่อไป ก่อนยกตัวเด็กลงเปลต้องทำพิธีปูเปลเสียก่อนคือเอาน้ำมันต์พรมเปลให้ทั่ว เอาใบตูมรองในเปล 2-3 ใบ เจิมหัวนอนเปลด้วยแป้งกระแจะ เอาเครื่องต่างๆ มีถั่ว งา เป็นต้น วางในเปล เอาแมวสวยๆ มีสายสร้อยคล้องคอวางลงในเปลก่อนแล้วยกแมวออก เอาเด็กวางลงไปแทน เท่กล่อมให้นอน เป็นเสร็จพิธี

2) ข้าวตอกเป็นเครื่องสำหรับบูชา เป็นเครื่องสักการะคุณและยังบ่งบอกถึงความเป็นสิริมงคลและตามประเพณีของคนอีสานเมื่อคนตายยังมีการใช้ข้าวตอกแตกโปรยนำหน้าศพด้วย นอกจากนี้ วัดหอก่อง บ้านฟ้าหยาด ยังได้มีการเทศน์เรื่อง “ปฐมสมโพธิ ฉบับตัวธรรม” ซึ่งนับได้ว่าเป็นมูลเหตุคติแห่งการถวายพวงมาลัยเช่นเดียวกับนางทาสี (คนรับใช้) ได้ถวายข้าวตอกและแป้งจี แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำนองเดียวกันการเทศนาธรรมก็ได้กล่าวถึงเรื่องการทำข้าวตอกไว้เป็นพุทธบูชาเฉพาะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น โดยในเนื้อหาเมื่อครั้งเสด็จขึ้นไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหล่าเทพเทวดาบนสรวงสวรรค์ทราบข่าวการเสด็จกลับจึงได้พากันมารับเสด็จและได้นำเอา “ข้าวตอก ดอกไม้” ติดไม้ติดมือไปเพื่อบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนั้น กล่าวกันว่ากษัตริย์และมวลประชาชนก็ได้พากันโปรยข้าวตอกดอกไม้บูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองจึงเป็นมูลเหตุแห่งตำนาน “ข้าวตอก”

2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก

ชุมชนบ้านฟ้าหยาดและชุมชนใกล้เคียงในเขตพื้นที่อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เพื่อการสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกกับชาวบ้านของผู้วิจัย ได้มีผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นคนในชุมชนบ้านฟ้าหยาดมาตั้งแต่กำเนิดได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า การทำมาลัยข้าวตอกของชุมชนบ้านฟ้าหยาดในสมัยก่อนนั้น ชาวบ้านแต่ละคุ้มจะคว้าวข้าวเปลือกโดยใช้ไฟที่ร้อนพอประมาณและจะใช้หม้อดินเผาแล้วใช้ก้านกล้วยคนให้ข้าวแตกออกเป็นสีขาว เสร็จแล้วจะเทออกผึ่งให้ข้าวตอกเย็นแล้วจึงนำมาร้อยเป็นสาย ซึ่งในสมัยก่อนพอตกช่วงตอนค่ำๆ หลังจากที่รับประทานข้าวเย็นเสร็จแล้ว กลุ่มคนหนุ่ม-คนสาวก็จะออกจากบ้านเรือนของตนไปช่วยกันร้อยพวงมาลัยข้าวตอกในหมู่บ้านโดยจะช่วยกันทำมาลัยข้าวตอกหมุนเวียนกันไปเรื่อยๆ ขึ้นบ้านนี้ไปช่วยบ้านโน้นจนตีกพอควร กล่าวคือได้เวลาที่พระสงฆ์ท่านยามกลองตึก (คำว่า “ยามกลองตึก” เป็นภาษาอีสานโบราณ หมายถึง การตีกลองบอกเวลา ในช่วงกลางคืนซึ่งนับว่าเป็นกิจวัตรของพระสงฆ์ในสมัย) พอถึงเวลาตึกได้ประมาณ 4 ทุ่มกว่าๆ คนหนุ่ม-คนสาวก็จะพากันแยกย้ายกันกลับบ้านของตน วันต่อไปก็จะทำแบบนี้วนไปเรื่อยๆ จนกิจกรรมการร้อยพวงมาลัยข้าวตอกแล้ว

เสร็จ สำหรับมาลัยข้าวตอกที่ชาวบ้านนิยมช่วยกันทำจะมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่
1) มาลัยข้าวตอกแตก และ 2) มาลัยเส้นด้าย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ คือ

1) มาลัยข้าวตอกแตก วัสดุที่นิยมนำมาตกแต่งเพิ่มเติมก็จะเป็นยารักษาโรคและสิ่งของเครื่องใช้สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้เก็บไว้ใช้ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ชุดยาสามัญประจำบ้าน ชุดยาแก้ปวด สมุดดินสอ ฐูปเทียน และไม้ขีดไฟ เป็นต้น (ในสมัยนั้นนิยมกันมากคือไม้ขีดไฟตราพญานาค) และเงินเป็นเหรียญบ้าง ธนบัตรบ้าง เป็นต้น

2) มาลัยเส้นด้าย กล่าวคือพอเมื่อถึงวันวิสาขบูชา วันอัฐมิบูชา พระภิกษุสงฆ์ก็จะนำเส้นด้ายสีต่างๆ มาทำพิธีกรรมมงคลหรือที่เรียกว่า “เส้นด้ายร้อยแปด” และแจกจ่ายให้กับชาวบ้านนำไปบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล

ส่วนพิธีการถวายมาลัยข้าวตอกนั้น เมื่อถึงวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 ก่อนวันมาฆบูชา 1 วัน ประมาณเวลา 1 ทุ่มตรง ทางวัดจะตีกลองหรือตีระฆังบอกสัญญาณ กลุ่มชาวบ้านก็จะรวมกลุ่มกันนำพวงมาลัยข้าวตอกแห่มาถวายที่วัดเสร็จแล้วนำมาลัยข้าวตอกไปแขวนไว้ที่ศาลาการเปรียญ เมื่อทำพิธีถวายพวงมาลัยข้าวตอกเสร็จแล้วก็จะมีการไหว้พระสวดมนต์ รับศีล รับพร และฟังพระสวดเจริญพุทธมนต์จนถึงเวลาประมาณ 4 ทุ่ม ก็จะพากันแยกย้ายกลับบ้านของตนเอง พอวันรุ่งขึ้น เป็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ก็จะมีการทำบุญตักบาตรและทำบุญข้าวจีไปพร้อมๆ กัน ถือเป็นเสร็จพิธีในการทำบุญแห่มาลัยข้าวตอกของปีนั้นๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้ เมื่อใกล้ถึงเทศกาลชาวบ้านจะมี การรวมกันเป็นกลุ่มประมาณ 4-5 หลังคาเรือน (หรือครอบครัวใดจะมีศรัทธาจะทำเฉพาะกลุ่ม เครือญาติของตนก็ได้) จะมาร่วมกันร้อยมาลัยข้าวตอกเป็นสายซึ่งจะมีความยาวประมาณ 4-6 เมตร เมื่อก่อนวันมาฆบูชาจะมาถึงหนึ่งวัน ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพวงมาลัยข้าวตอกก็จะนำพวงมาลัยของตนเองมารวมกันที่จุดนัดหมายเสร็จแล้วจะมีการนำพวงมาลัยมาแห่รอบเมืองเป็นขบวนสวยงาม เป็นที่น่าตื่นตาตื่นใจ และมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากท้องถิ่นส่วนอื่นๆ จากนั้นก็จะนำไปถวายวัดซึ่งวัดประจำหมู่บ้านก็จะนำไปแขวนประดับประดาไว้บนศาลาการเปรียญเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งการจัดงานประเพณีทุกครั้ง เทศบาลตำบลฟ้าหยาดจะเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดงานโดยจัดสรรงบประมาณให้แต่ละชุมชนหรือหน่วยงานที่สนใจในการจัดทำมาลัยข้าวตอกมาแสดงและประกวดแข่งขัน

ซึ่งชุมชนในตำบลฟ้าหยาด ชุมชนใกล้เคียง และหน่วยงานส่วนราชการที่อยู่ในอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานเทศกาลมาลัยข้าวตอกโดยมีการจัดขบวนฟ้อนรำ มีขบวนแห่เป็นประจำทุกปี มีขบวนแสดงมาลัยข้าวตอกของหน่วยงานของรัฐ เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา และชมรมหรือสมาคมต่างๆ จึงนับได้ว่าการแห่มาลัยข้าวตอกเป็นกิจกรรมที่สร้างความสมัคสมานสามัคคีให้เกิดกับชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.4 การแห่มาลัยข้าวตอกของจังหวัดยโสธร

1. ระยะเวลาการแห่มาลัยข้าวตอก

ระยะเวลาของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของชุมชนบ้านฟ้าหยาดและชุมชนในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงในอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร จะมีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณี 2 ครั้ง ดังนี้

1) ครั้งที่หนึ่ง ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 ก่อนวันมาฆบูชา 1 วัน โดยการแห่มาลัยข้าวตอกไปทอดถวาย ณ วัดหอก่อง ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

2) ครั้งที่สอง “วัดฟ้าหยาด” ซึ่งเป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดในชุมชนบ้านฟ้าหยาดจะทำบุญประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกไปพร้อมๆ กับประเพณีบุญประจำปี (บุญกุ่มข้าวใหญ่) รวมถึงบุญคุณลานให้เสร็จพร้อมกันครั้งเดียว จะอยู่ในช่วงประมาณเดือนยี่หรือเดือนสอง

พวงมาลัยข้าวตอกของชาวอำเภอมหาชนะชัยมี 2 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบที่หนึ่ง คือ “พวงมาลัยข้าวตอกแตก” วัสดุที่ใช้ทำประกอบด้วยข้าวตอกแตกเป็นหลัก ข้าวตอกแตกคือข้าวเปลือกที่คว่ำให้ข้าวแตกออกจากเปลือกด้วยความร้อนจากไฟอ่อนๆ จะคล้ายกับข้าวโพดคว่ำ

2) รูปแบบที่สอง “พวงมาลัยแบบเส้นด้าย” เป็นพวงมาลัยที่ทำด้วยเส้นด้ายเป็นหลัก ซึ่งวิธีการจะทำด้วยด้ายสุก จะอยู่ในขั้นตอนการนำเส้นด้าย ที่ทำเป็นตัวแตัวมาแช่น้ำอุ่นประมาณ 1 คืน ให้อืดตัวแล้วต้มน้ำใส่ข้าวสารจ้าว จากนั้นช้อนเอาน้ำข้าวไว้เพื่อนำเอาไปแช่เส้นด้ายหรือการชุบเส้นด้ายให้อืดตัวก่อนจะبيبด้ายให้แห้งพอหมาดๆ แล้วนำไปผึ่งแดด เส้นด้ายจะมีลักษณะกลม

โดยในขณะที้นำไปฝั่งแดดจะต้องหมั่นไปดึงด้ายเพื่อให้เส้นด้ายตึงได้ขนาดพอดีๆ เมื่อเส้นด้ายแห้งแล้วก็นำไปใช้ทำมาลัยต่อไปได้

2. วิธีการร้อยมาลัยข้าวตอก

สำหรับวิธีการในการร้อยมาลัยข้าวตอกนั้น ช่วงร้อยมาลัย (ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง) จะนำข้าวตอกแตกมาทำเป็นพวงมาลัยข้าวตอกแตก โดยจะมีกระบวนการและรูปแบบ ดังนี้

1) พวงมาลัยข้าวตอกแตก จะนิยมร้อยข้าวตอกแตกและต่อดอกแบบ อุบะ (อุบะ หมายถึง ดอกไม้ที่ร้อยเป็นเส้นหรือเป็นสาย ภายในหนึ่งเส้นด้ายหรือหนึ่งสายจะประกอบด้วยดอกตูม ดอกครอบ และดอกสวมหลายๆ ดอก เรียงลำดับจากดอกใหญ่ไปสู่ดอกเล็ก ส่วนความยาวก็จะแล้วแต่ความเหมาะสมของงานชิ้นนั้นๆ) โดยมาลัยจะมีความยาวอยู่ 3 ขนาด เรียกชิ้นตอนนี่ว่า “การทำสายพวงมาลัย” จำนวนสายพวงมาลัยจะมีมากหรือน้อย ขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ตามกำลังศรัทธาหรือความสามารถของผู้ร้อยมาลัย ส่วนสายของพวงมาลัยจะถูกนำมามัดใส่กรงที่ทำด้วยไม้ เป็นรูปสามเหลี่ยม 2 อันผูกไขว้กัน ซึ่งจะทำให้เกิดมุม ดังนี้

(1) มุมนอก 6 มุม จะมัดสายมาลัยที่สั้นที่สุด มุมละ 5-9 สาย

(2) มุมใน 6 มุม จะมัดสายมาลัยที่ยาวขนาดกลาง มุมละ 5-9 สาย

(3) ตรงกลาง จะทำเป็นพวงใหญ่และยาวที่สุดสายเดียวจะมัดโยงมาจากไม้ที่ใช้ห้อยพวงมาลัย

2) พวงมาลัยเส้นด้ายก็จะนำฝ้ายที่ทำเป็นเส้นด้ายมีลักษณะเป็นตัว (ใจ, ไน, หรือปอย) แล้วนำเอามาตกแต่งใส่กรงไม้เหมือนพวงมาลัยข้าวตอกแตก จะมีมุมนอก-มุมในและตรงกลาง สายมาลัยข้าวตอกแตกเมื่อมัดใส่กรงไม้แล้วก็จะนำมาประดับตกแต่ง ดังนี้

(1) การตกแต่งเป็นลวดลายอย่างประณีต งดงาม เช่น ลวดลายแบบตาข่าย ลายเกล็ด ลายก้านสามดอก ลายกระเบื้อง ลายสี่ก้านสี่ดอก ลายดาวกระจาย ลายแก้วชิงดวง ลายแมงมุม ลายดาวล้อมเดือนและลายวิมานแปลง เป็นต้น ตามฝีมือและความชำนาญของผู้ทำ

(2) การตกแต่งด้วยดอกไม้ประดิษฐ์เพื่อให้เป็นดอกไม้พุ่มหรือเพิ่มสีสันของการประดิษฐ์งานฝีมือของพวงมาลัยข้าวตอก

3. การแห่พวงมาลัย

สำหรับพวงมาลัยข้าวตอกที่ทำเสร็จแล้วนั้น ชาวบ้านจะนำไปแห่ในวันและเวลาที่นัดหมายกันคือการแห่ไปถวายที่ “วัดฟ้าหยาด” ในช่วงจัดงานบุญประจำปี ที่เรียกว่า “บุญกุ่มข้าวใหญ่” หรือ “บุญคุณลาน” และ “บุญมาลัยข้าวตอก” ซึ่งจัดทำพร้อมกันช่วงเดือนยี่ (เดือนที่สอง) และจะแห่ขบวนพวงมาลัยข้าวตอกไปถวายที่ “วัดหอก่อง” ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 ก่อนวันมาฆบูชา 1 วัน ชุมชนชาวบ้านฟ้าหยาดและชุมชนใกล้เคียงในเขตพื้นที่อำเภอมหาชนะชัยที่เป็นเจ้าของพวงมาลัยข้าวตอกก็จะนำพวงมาลัยของตนเองมารวมกันตรง ณ ที่นัดหมาย พร้อมทั้งมีขบวนกลองยาว พิณ แคน ช่วยเพิ่มรสชาติความสนุกสนานมีชีวิตชีวาในพิธีแห่มาลัยข้าวตอก เจ้าของพวงมาลัยจะใช้ไม้ไผ่ลำยาวๆ เพื่อยกขึ้นหรือชูพวงมาลัยข้าวตอกของตนให้สูงจากพื้นดินและพวงมาลัยข้าวตอกจะได้ไม่ย่ำติดพื้นดิน (เพราะสิ่งของที่ถวายเป็นพุทธบูชาถือว่าเป็นของสูงส่งและทรงคุณค่ายิ่งนัก) ในขบวนแห่นอกจากพวงมาลัยข้าวตอกแตกและพวงมาลัยแล้วยังมีพานพุ่มที่จัดเป็นพุ่มเงิน พุ่มทอง และพุ่มดอกไม้ที่จัดประดับตกแต่งด้วยเงินสิ่งของ และปัจจัยเครื่องไทยทาน ที่ประสงค์จะทำบุญตามกำลังศรัทธาของแต่ละคน กิจกรรมประเพณีดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์สามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมท้องถิ่น อนึ่ง กิจกรรมประเพณีดังกล่าวยังได้แสดงออกถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและสร้างความสามัคคีโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมอีกด้วยประการหนึ่ง

องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของจังหวัดยโสธร จากที่กล่าวมาข้างต้น มีทั้งที่เป็นความรู้เชิงวิชาการ การมีส่วนร่วมของสังคม ระบบเศรษฐกิจ ภูมิปัญญา ความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์สามัคคีของคนในชุมชน สมควรแก่การอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์ของคนทั่วโลกต่อไป

บทที่ 3

การเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรม

3.1 เอกลักษณะและอัตลักษณ์ของชุมชนที่เสริมสร้างคุณค่าประเพณี แห่มาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรม

จากการศึกษาวิจัยประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของจังหวัดยโสธร ได้สะท้อนให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนต่างๆ ในอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ดังนี้

1. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์เฉพาะตัวของชาวอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธรอย่างแท้จริง เพราะว่ามีที่เดียวในประเทศไทยที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นอย่างประจักษ์
2. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้สร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชุมชน
3. เอกลักษณะของความเป็นผู้มีจิตใจที่งดงามและความเลื่อมใสในพุทธศาสนาของชุมชนได้แสดงออกผ่านการทำมาลัยข้าวตอกเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาของคนในชุมชน
4. ชุมชนสามารถถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้
5. วัฒนธรรมและประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกทำให้ชุมชนมีวิถีการดำรงชีพอยู่ดี มีความสุข มีความสามัคคีกัน และสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชน

3.2 แนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรม (Inno-Life)

แนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรม จากการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วย

แบบสอบถาม ทำให้ทราบถึงแนวทางที่จะสามารถนำไปประยุกต์ในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยสำคัญที่เป็นแรงจูงใจสำคัญและเป็นแนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนและอยู่คู่กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จะประกอบด้วย การสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีของผู้นำชุมชน, การถ่ายทอดความรู้และศิลปะการร้อยพวงมาลัยข้าวตอกของผู้เชี่ยวชาญ และความประณีต งดงาม และความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ชุมชนมาลัยข้าวตอก เพราะการถ่ายทอดความรู้และศิลปะการร้อยพวงมาลัยข้าวตอกของผู้เชี่ยวชาญและความประณีต งดงาม คือตัวบ่งชี้อย่างหนึ่งถึงการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้อยู่คู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน และรวมถึงการถ่ายทอดความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีของผู้อาวุโสต่อเยาวชนด้วย

2. การที่ชุมชนสามารถสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองได้ การอนุรักษ์และการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีโดยผู้นำทางศาสนา และการที่องค์กรปกครองท้องถิ่นให้การสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและชุมชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองได้อย่างโดดเด่น โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และผู้คนในชุมชนต้องร่วมมือกันสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

3. ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่สามารถเป็นแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกให้มีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่ชุมชนต่อไป ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างสิ่งตอบแทนหลายรูปแบบต่อชุมชนได้ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ประเพณีและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว เหล่านี้ล้วนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี เพราะตัวชี้วัดความยั่งยืนของประเพณีท้องถิ่นกับการคงอยู่คู่กับชุมชน คือ

ระดับความมาก-น้อยของการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของสมาชิกในชุมชน

4. การที่ชุมชนมีการอนุรักษ์ หวงแหน และส่งเสริมประเพณีของตนให้มั่นคง มั่นคง ยั่งยืน การสร้างผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกทั้งดงาม มีความหลากหลาย รวมถึงการให้ความสำคัญและความร่วมมือในการสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชน เหล่านี้จัดเป็นแนวทางการส่งเสริมวิถีชุมชนกับประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกให้มีความยั่งยืน ชุมชนเกิดความสามัคคี สร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วยการให้ความสำคัญและความร่วมมือในการสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่อไปได้

กล่าวโดยสรุป หลักการสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ผู้คนที่มาท่องเที่ยวได้เกิดความประทับใจ และได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า คือ

1. สมาชิกในชุมชนต้องได้รับการอบรมและมีความรู้ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นอย่างชัดเจน สามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

2. กิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนต้องมีรูปแบบที่หลากหลายและมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน

3. คนในชุมชนต้องร่วมกันสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนในประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกด้วยการสร้างคุณค่าและสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกมีขนาด สี สัน ความงดงาม และมีรูปแบบที่หลากหลาย

4. กระบวนการพัฒนาชุมชนและรูปแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งด้านรายได้เสริมของชุมชน เช่น สินค้าชุมชน ร้านค้าสหกรณ์ เป็นต้น คือวิธีการอย่างหนึ่งที่สามารถสำเร็จด้านการพัฒนาชุมชนให้มั่นคง ยั่งยืน

5. ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต้องเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ต้องร่วมใจกันอนุรักษ์ หวงแหน และส่งเสริมประเพณีของตน

3.3 รูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถี (Inno-Life)

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยแบบสอบถาม (Questionnaire) เกี่ยวกับรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถี (Inno-Life) และที่สำคัญคือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในท้องถิ่นได้ สามารถสรุปเป็นรูปแบบหรือวิธีการได้ดังต่อไปนี้

1. ผู้นำทางศาสนาจะต้องสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อวัฒนธรรมประเพณีให้โดดเด่นยิ่งขึ้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาต้องมีวิถีถ่ายทอดหลักธรรม หลักการปฏิบัติที่ดีต่อกันของชุมชน และการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และผู้นำทางด้านพิธีกรรมจะต้องเป็นต้นแบบที่ดีในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีในชุมชน รวมถึงองค์ประกอบโครงสร้างท้องถิ่นและสถานศึกษาในชุมชนต้องให้การสนับสนุนกิจกรรมและประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถีอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผู้นำทางด้านศาสนา ผู้นำทางด้านพิธีกรรม ผู้นำชุมชนทุกระดับต้องมีภาวะผู้นำและมีวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน เป็นต้นแบบที่ดีในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีในชุมชน การสร้างความสามัคคีในชุมชน และการร่วมแรงร่วมใจกันของผู้คนในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

2. หน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดหรือระดับองค์กรจะต้องสนับสนุนกิจกรรมและประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอก, ต้องให้สมาชิกในชุมชนได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง, ผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนจะต้องมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ, รวมถึงชุมชนเองก็ต้องมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายรูปแบบ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในยุคใหม่ที่เรียกว่านวัตกรรมวิถีมากขึ้น เพราะการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน สถานศึกษา และการทำงานอย่างโปร่งใสของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และวิถีชุมชนที่ยั่งยืน

3. จะต้องมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอก กล่าวคือต้องยกระดับการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์

มาลัยข้าวตอกของชุมชนอย่างต่อเนื่อง, จัดให้มีรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชนที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการผลิตและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนมาลัยข้าวตอก ให้เป็นที่ประจักษ์แพร่หลาย โดยเฉพาะผู้นำชุมชนระดับปฏิบัติการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำคุ้ม ผู้นำกลุ่มงานอาชีพ ผู้นำเด็กและเยาวชน เป็นต้น และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องส่งเสริมสื่อที่ดีในกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ การดำรงชีวิตที่ดีของชุมชน และส่งเสริมพื้นที่ดีในที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างชัดเจน และอย่างต่อเนื่องรวมถึงชุมชนต้องสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองให้โดดเด่น การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศิลปะและรูปแบบของมาลัยข้าวตอก และชุมชนต้องสร้างคลื่นลูกใหม่ที่เป็นเยาวชนให้เป็นผู้ที่สืบสานต่อวัฒนธรรมชุมชนหรือเป็นทูตทางวัฒนธรรมในรุ่นต่อไป โดยที่สถานศึกษาทุกระดับในชุมชนควรมีความพร้อมทางด้านความรู้ และบุคลากรในการสนับสนุนส่งเสริมและการอนุรักษ์ สืบสานกิจกรรมและประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกอย่างเป็นรูปธรรม และมีความต่อเนื่อง อีกทั้งสมาชิกในชุมชนต้องมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีความรู้และความสามารถในการสร้างผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกของตนเองอย่างชัดเจน สามารถสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่กับชุมชนของตนเอง และสามารถถ่ายทอดความรู้ต่อผู้อื่นได้ในระดับหนึ่งเป็นสำคัญ

4. สิ่งสำคัญที่จะทำให้รูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมชีวิต (Inno-Life) มีความยั่งยืนและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายคือ สมาชิกในชุมชนจะต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน มีความสมัครสมานสามัคคีในการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมและประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอก, สมาชิกในชุมชนจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ สร้างเสริมอาชีพจากผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอก และรวมถึงจะต้องมีการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าที่ดีในการฉลาดรู้ สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในครอบครัวและสังคม เพื่อให้เกิดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพราะเมื่อสมาชิกในชุมชนมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพแล้ว คนในชุมชนต้องรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ให้คงอยู่กับตนเองหรือ

ครอบครัว รู้จักการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมตามสมควรแก่ฐานะของตนเอง และชุมชนมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันตลอดไป เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างชุมชนให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และมีความอย่างยั่งยืน รวมถึงกระบวนการพัฒนาชุมชนของผู้นำ การสร้างความสามัคคี และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือแนวทางในการส่งเสริมคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและสามารถสร้างความยั่งยืนได้

3.4 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติม

ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางในการเสริมสร้างคุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตวิถี พอสรุปได้ ดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้เชี่ยวชาญ (ช่าง) ด้านมาลัยข้าวตอกน่าจะมีการผลิตสื่อเกี่ยวกับการทำมาลัยข้าวตอกในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำสื่อลงใน YouTube การลงในสื่อออนไลน์ (Online) สื่ออินเทอร์เน็ต (Internet) เป็นต้น เพราะเท่าที่เห็นมีสื่อประเภทนี้จำนวนน้อยมาก
2. สถานศึกษาในพื้นที่ควรจัดการเรียนการสอนการทำมาลัยข้าวตอกในทุกระดับการศึกษา เช่น ประถม มัธยม กศน. วิทยาลัย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนต้องเป็นกำลังสำคัญในอนาคตของชุมชน
3. การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับจังหวัดอื่นๆ พร้อมทั้งนำเสนอผลิตภัณฑ์สินค้ามาลัยข้าวตอกอย่างต่อเนื่องในระดับชาติและระดับโลก
4. สถานการณ์โลกในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) สื่อโลกออนไลน์ (Online) เป็นต้น คนในชุมชนจะมีวิธีการปรับตัวอย่างไรบ้าง
5. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านการสร้างเครื่องมือ (นวัตกรรม) ในการผลิตมาลัยข้าวตอก หรือการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีความคงทน เป็นต้น

บทที่ 4

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

4.1 บทสรุป

ด้านคุณค่าและองค์ความรู้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก

1. วัฒนธรรมและประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกสร้างคุณค่าทางจิตใจ สร้างความสามัคคี สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน โดยมีวัดหอก่องและวัดไถ่เคียงเป็นศูนย์รวมทางกิจกรรมเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ชุมชนต้องช่วยกันอนุรักษ์ให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกอยู่คู่ชุมชนและอยากให้คนรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่อไป
2. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเป็นมรดกเชิงวัฒนธรรมเพี้ยนล้ำคุณค่าของชุมชนบ้านฟ้าหยาดและชุมชนไถ่เคียง สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนได้ สร้างความรู้ให้กับนักท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอก ดังนั้น ชุมชนต้องร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้ยั่งยืน
3. การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ การส่งเสริมและสร้างวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะสร้างความสุขและสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนได้
4. ช่างทำมาลัยข้าวตอกกับสมาชิกในชุมชนต้องร่วมมือกันในการพัฒนาฝีมือและผลิตลวดลายใหม่ๆ ของมาลัยข้าวตอกเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ให้สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายในปัจจุบัน
5. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกสร้างคุณธรรม จริยธรรม และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน
6. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีแหล่งกำเนิดทางพระพุทธศาสนาได้สร้างคุณค่าทางจิตใจให้กับชุมชน สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน และประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกมีคุณค่าต่อประชาชนทั่วไป และอนุชนรุ่นหลังที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่กับชุมชนสืบไป

7. ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเป็นมรดกเชิงวัฒนธรรมเพณีที่ทรงคุณค่าของชุมชน สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้กับชุมชน รวมทั้งสามารถอนุรักษ์และส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้ยั่งยืนได้

8. การให้การสนับสนุนงบประมาณการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, การให้ความร่วมมือของชุมชน และระดับการมีส่วนร่วมและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนมีอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการทบทวนในเรื่องงบประมาณและการให้การสนับสนุนระดับการมีส่วนร่วมและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเพิ่มมากขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน

9. วัฒนธรรมและประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนมีวิถีการดำรงชีพอยู่ดี มีสุข สร้างคุณค่าทางจิตใจ สร้างคุณธรรมทางจิตใจ สร้างความสามัคคี สร้างคุณธรรม จริยธรรมและความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาคเอกชน ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนต้องร่วมแรงร่วมใจกันในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกให้คงอยู่คู่กับชุมชนได้อย่างยั่งยืนสืบไป

ทัศนคติของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญด้านการทำมาลัยข้าวตอก ที่มีมุมมองตรงกันว่า “ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเป็นมรดกเชิงวัฒนธรรมเพณีอันล้ำคุณค่าของชุมชน เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะตัวของชาวอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธรอย่างแท้จริง เพราะว่ามีที่เดียวในประเทศไทยที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นอย่างประจักษ์ วัฒนธรรมและประเพณีทำให้ชุมชนมีวิถีการดำรงชีพอยู่ดี มีสุข มีความสามัคคีกัน และสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชน การส่งเสริมและสร้างวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะสร้างความสุขและสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนได้ ดังนั้น ชุมชนต้องร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้ยั่งยืน ช่างทำมาลัยข้าวตอกกับสมาชิกในชุมชนต้องร่วมมือกันในการพัฒนาฝีมือและผลิตลวดลายใหม่ ๆ ของมาลัยข้าวตอกเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ให้สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายในปัจจุบันเป็นสำคัญ”

ด้านการเสริมสร้างคุณค่าของประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถี (Inno-Life)

1. การสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีของ
ผู้นำชุมชน, การถ่ายทอดความรู้และศิลปะการร้อยพวงมาลัยข้าวตอกของ
ผู้เชี่ยวชาญและความประณีตงดงาม และความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ชุมชน
มาลัยข้าวตอก และการถ่ายทอดความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีของผู้อาวุโสต่อ
เยาวชนเป็นแรงจูงใจสำคัญและเป็นแนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมและ
ประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนและอยู่คู่กับชุมชนอย่างเป็น
รูปธรรม

2. ชุมชนสามารถสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
ของตนเองได้ มีการอนุรักษ์และการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีโดยผู้นำทาง
ศาสนา, องค์กรปกครองท้องถิ่นให้การสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรม และชุมชนสามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวในเชิง
วัฒนธรรมในชุมชนของตนเองได้

3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างสิ่งตอบแทนหลาย
รูปแบบต่อชุมชนได้ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน การสร้างจิตสำนึกใน
การอนุรักษ์ประเพณีและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างความพึงพอใจ
ให้กับนักท่องเที่ยว เป็นแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนา
ผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกให้มีความมั่นคง ยั่งยืนอยู่คู่ชุมชนต่อไป

4. ชุมชนมีการอนุรักษ์ หวงแหน และส่งเสริมประเพณีของตนให้
มั่งคั่ง มั่นคง ยั่งยืน การสร้างผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกที่งดงามและมีความ
หลากหลาย และระดับของการให้ความสำคัญและความร่วมมือในการสร้าง
ผลิตภัณฑ์ของชุมชน คือแนวทางการส่งเสริมวิถีชุมชนกับประเพณีหม่อมลัย
ข้าวตอกให้มีความยั่งยืน ชุมชนเกิดความสามัคคี สร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วย
การให้ความสำคัญและความร่วมมือในการสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่อไป

ด้านรูปแบบการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมลัยข้าวตอกเพื่อการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถี (Inno-Life)

1. การส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณี ผู้นำทางศาสนามีการ
สร้างจิตสำนึกที่ดีต่อวัฒนธรรมประเพณีให้โดดเด่นยิ่งขึ้น ผู้นำทางด้านพิธีกรรม

เป็นต้นแบบที่ดีในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีในชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษาในชุมชนมีความพร้อมในการสนับสนุนกิจกรรมและประเพณี คือรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมในวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life)

2. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดหรือระดับองค์กร, สมาชิกในชุมชนได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น, ผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง, ชุมชนมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายรูปแบบ คือรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมในวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life)

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอก การพัฒนาระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง, รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชนที่ชัดเจน การให้ความร่วมมือในการผลิตและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนมาลัยข้าวตอก เป็นต้น คือรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมในวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life)

4. การส่งเสริมวิถีชีวิตชุมชนกับประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ สมาชิกในชุมชนมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน สมาชิกในชุมชนมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ และการส่งเสริมภูมิปัญญาที่ดีในการผลิตสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในครอบครัวและสังคม คือรูปแบบหรือวิธีการส่งเสริมคุณค่าประเพณีหม่อมราชวงศ์ถนัดศรีสวัสดิดำรงการ (Inno-Life) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมในวิธีการส่งเสริม

คุณค่าประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักนวัตกรรมวิถี (Inno-Life)

ทัศนคติของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญ ด้านการทำมาลัยข้าวตอก ที่มีมุมมองในทิศทางประเด็นเดียวกันว่า “กิจกรรมการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนต้องมีรูปแบบที่หลากหลายและมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน เช่น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาต้องมีวิธีถ่ายทอดหลักธรรม หลักการปฏิบัติที่ดีต่อกันของชุมชน และการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต้องเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ต้องร่วมใจกันอนุรักษ์ หวงแหน และส่งเสริมประเพณีของตน และผู้คนในชุมชนต้องร่วมมือกันสนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม มีความรู้และความสามารถในการสร้างผลิตภัณฑ์มาลัยข้าวตอกของตนเองอย่างชัดเจน สถานศึกษาทุกระดับในชุมชนควรมีความพร้อมทางด้านความรู้ และบุคลากรในการสนับสนุน ส่งเสริมและการอนุรักษ์ สืบสานกิจกรรมและประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกอย่างเป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่อง กระบวนการพัฒนาชุมชนและรูปแบบการสร้าง ความเข้มแข็งด้านรายได้เสริมของชุมชน เช่น สินค้าชุมชน ร้านค้าสหกรณ์ เป็นต้น คือวิธีการ อย่างหนึ่งที่น่าความสำเร็จด้านการพัฒนาชุมชนให้มั่นคง ยั่งยืน และระดับการถ่ายทอดความรู้และศิลปะการร้อยพวงมาลัยข้าวตอกของผู้เชี่ยวชาญ คือตัวบ่งชี้ อย่างหนึ่งถึงการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้อยู่คู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน”

การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับความนิยมจากชาวไทยและชาวต่างชาติรูปแบบที่เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานการเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและการเที่ยวชมความงดงามของศิลปหัตถกรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมาของแต่ละจังหวัด ได้แก่ ปัญหาทางด้านกายภาพ ปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหาด้านการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวบางแห่ง ปัญหาด้านการให้บริการด้านการ

ท่องเที่ยว ปัญหาด้าน การบริหารจัดการในชุมชน ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี และการลดคุณค่าดั้งเดิมของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

การเสนอแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทาง วัฒนธรรมมาเป็นแกนหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว การกระจายอำนาจการบริหาร จัดการแก่ชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม ตลอดจนทบทวนศักยภาพขีดความสามารถและข้อจำกัดของการท่องเที่ยวของสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวได้มีความสอดคล้องกับการวิจัยในครั้งนี้ คือการจัดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม การบริหารท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ส่วนประเด็นการวิจัยที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเพิ่มเติมในครั้งนี้ เช่น กระบวนการจัดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การบริหารจัดการท้องถิ่นโดยชุมชน การให้การศึกษาอบรมกับชุมชนด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นโดยผ่านกระบวนการทางด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการพัฒนาชุมชนโดยการประยุกต์หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

4.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเพื่อการปฏิบัติ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้เชี่ยวชาญ (ช่าง) ด้านมาลัยข้าวตอกน่าจะมีการผลิตสื่อเกี่ยวกับการทำมาลัยข้าวตอกในรูปแบบต่างๆ เช่น การลงใน YouTube การลงในสื่อออนไลน์ (Online) สื่ออินเทอร์เน็ต (Internet) เป็นต้น เพราะเท่าที่เห็นมีสื่อประเภทนี้จำนวนน้อยมาก

2. สถานศึกษาในพื้นที่ควรจัดการเรียนการสอนการทำมาลัยข้าวตอกในทุกระดับการศึกษา เช่น ประถม มัธยม การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) วิทยาลัยชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเด็กและเยาวชนต้องเป็นกำลังสำคัญในอนาคตของชุมชน

3. การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับจังหวัดอื่นๆ พร้อมทั้งนำเสนอผลิตภัณฑ์สินค้ามาลัยข้าวตอกอย่างต่อเนื่องในระดับชาติและระดับโลก

4. สถานการณ์โลกในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) สื่อโลกออนไลน์ (Online) เป็นต้น คนในชุมชนจะมีวิธีการปรับตัวอย่างไรบ้าง

5. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านการสร้างเครื่องมือ (นวัตกรรม) ในการผลิตมาลัยข้าวตอก หรือการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีความคงทน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา

1. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านการสร้างเครื่องมือ (นวัตกรรม) ในการผลิตมาลัยข้าวตอกหรือการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีความคงทน เป็นต้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับจังหวัดอื่นๆ พร้อมทั้งการนำเสนอผลิตภัณฑ์สินค้ามาลัยข้าวตอกอย่างต่อเนื่องในระดับชาติและระดับโลก

3. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านรูปแบบการจัดการเรียนการสอนและการอบรมทักษะเกี่ยวกับนวัตกรรมมาลัยข้าวตอก

4. ควรมีการศึกษาวิจัยการเสริมสร้างรายได้ของชุมชนนวัตวิถีมมาลัยข้าวตอก อย่างยั่งยืนในระดับจุลภาคและมหภาค

5. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมจากประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกในสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) หรือระบบออนไลน์ (Online)

บรรณานุกรม

- โกวิท พวงงาม. (2557). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2559). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2556). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. (2560). เอกสารการสอน การพัฒนาองค์กรและการ **ตัดสินใจ**. ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เทพศักดิ์ บุญรัตพันธุ์. (2550). เอกสารการเรียนรู้การทำวิจัยด้วยตนเอง. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2556). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2558). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์. (Press and design).
- บวรศักดิ์ อวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. (2559). **ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาบันพระปกเกล้า.
- ปรีชา แดงโรจน์. (2557). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่ศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ไฟว์ แอนด์ โฟร์ พรินติ้ง. (Five and Four Printing).
- ประชุม สุวดี. (2559). **การตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2558). **กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (สกว.). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง**. พ.ศ. 2560-2564.
- รสิกา อังกูร. (2558). **การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ราณี อีสัยกุล. (2558). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**. เอกสารการ
สอนชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตรการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**.
กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์

วันชัย วัฒนศัพท์. (2559). **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ
ของชุมชน**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2559). **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการ
ของคลิฟฟอร์ด เกียร์ทซ์ (Clifford Geertz)** กรุงเทพฯ: ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร. (องค์การมหาชน).

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีอีสาน. (ออนไลน์). จาก

<http://yasothon.go.th/web/manage.com/> การท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรมวิถีอีสาน/เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2562.

วัฒนธรรมไทย. (ออนไลน์)

จาก <https://cultureofaec.wordpress.com/วัฒนธรรมไทย/>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2560.

หลักทฤษฎีธรรมิกัตถะประโยชน์. (ออนไลน์).

จาก <http://www.madchima.org.com/หลักทฤษฎีธรรมิกัตถะ>
ประโยชน์. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2562.

พระสมุห์แวงชัย ธมมกาโม หลักทฤษฎีธรรมิกัตถะประโยชน์. (ออนไลน์).

จาก <http://waengchai.blogspot.com/หลักทฤษฎีธรรมิกัตถะ>
ประโยชน์ เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2562.

ประวัติเมืองยโสธร. (ออนไลน์) จาก

<http://www.muangmaha.org/index.php.com/> ป ร ะ วั ต ถิ เ มื อ ง
ยโสธร เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2560.

ยุทธศาสตร์แผนพัฒนาจังหวัดยโสธร 4 ปี. (พ.ศ. 2561-2564). (ออนไลน์).

จาก <http://www.muangmaha.org/index.php.com/ยุทธศาสตร์>
แผนพัฒนาจังหวัดยโสธร เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2562.